

DE REDERIJKERSKAMER TE ZEVENBERGEN

IN de Bourgondische tijd ontstonden door de gehele Nederlanden verenigingen, die ten doel hadden het beoefenen der letterkunde en het opvoeren van toneelspelen, „abele” en „sotte”. Men noemt hen Rederijerskamers. Tot de oudste behoren de „Cameren” van Brugge (1428) en Oudenaarde (1441). Het ligt voor de hand, dat de meest bloeiende kamers in de steden waargenomen werden, echter bezat ook het platteland tal van „Camers van Rhetorica”, zoals deze gezelschappen ook wel heetten.¹

In westelijk Noord-Brabant kent men „de Auraengiënboom” en „Vreughdendael” in Breda, der Vruechdenbloeme in Bergen op Zoom² en „die Eedele Roose van Jericho” in Oudenbosch. Over laatstgenoemde heeft Broeder Christoforus in 1947 een artikel geschreven in dit jaarboek.³

Het is aan weinigen bekend, dat ook Zevenbergen zijn Rederijerskamer heeft bezeten. Haar naam was „De Wijngaert Ranck” en zij had tot zinspreuk: „Versoend uyt liefde”. Dr. C. R. Hermans was hiervan niet op de hoogte.⁴ Zelfs was haar bestaan nog onbekend aan de Burgemeester van Zevenbergen, toen hem in 1865 door de toenmalige provinciale archivaris Dr. J. F. H. Wolters werd gevraagd naar gegevens omtrent deze instelling te Zevenbergen. Hij antwoordde 4 december 1865: „dat alhier in het archief (van 1490-1700 sic!) geen bescheiden of documenten van eene voormalige alhier bestaan hebben Kamer van Rhetorica zijn voorhanden, als zijnde volgens overleveringen in of om den jare 1600 het gemeentehuis met al de zich daarin bevindende papieren door brand vernield en alles een prooi der vlammen geworden”.⁵ De Rederijerskamer van Zevenbergen bestond al in 1539. Het is niet onwaarschijnlijk, dat zij toen pas was gesticht. Immers nadat Zevenbergen tengevolge van de Sint Elizabethsvloed omstreeks 1421 en nog erger door het beleg van Philips de Goede in 1427⁶ een enorme achteruitgang had doorgemaakt heeft het bijna honderd jaar geduurd, eer een bloeiend cultureel leven weer mogelijk was. Nadat in 1535 het Oude Land van Zevenbergen was bedijkt⁷ valt een herleving op allerlei gebied waar te nemen.

De kerk wordt verbouwd en uitgebreid,⁸ het kasteel wordt verbeterd en

goed onderhouden en in 1541 werd het schuttersgilde van St.-Joris opgericht.⁹ Het is dus niet ongewoon te veronderstellen, dat de Rederijkers ook in deze periode hun kamer hebben gesticht.

In de rekening van de wijn- en bieraccijns over 1539/1540 leert men de volgende post: „den Retorijckers gegeven doense dat spul speelden op vastelavond. . . .XXXVI s”.¹⁰ Een dergelijke instelling werd regelmatig gesteund door de Heer van Zevenbergen en door de Stad. Van eerstgenoemde ontving onze Kamer jaarlijks 12 pond en van de stad 8 pond subsidie of „gagie”.

Deze bedragen vindt men vermeld in de domeinrekening van Zevenbergen over 1561/62 en in de stadsrekeningen over 1560, 1586, 1588, 1589, 1621, 1622, 1623, 1644, 1646, 1652, 1661 en 1662. De subsidie werd door de stad uitbetaald op Maria Magdalenadach, blijkbaar een speciale dag voor de Rederijkers. Vanaf 1589 werd zij teruggebracht tot 6 pond per jaar.

Zoals we straks zullen zien betaalde de stad geen subsidie uit van 1686-1700. Omtrent de betaling van subsidie door de Heer zijn we niet verder ingelicht. De Zevenbergse domeinrekeningen te Brussel kunnen hieromtrent vermoedelijk verdere opheldering geven.

In de woelige jaren van de tachtigjarige oorlog kan de kamer niet steeds actief zijn geweest. De domeinrekening over 1561/1562 vermeldt, dat in dat jaar niets werd betaald, omdat toen de *gildebroeders*, zoals zij dan worden genoemd, niet hadden vergaderd.¹¹

Mogelijk is ook, dat de Kamer zelfs een tijdlang niet actief is geweest, zoals het geval moet geweest zijn met de Retorisijns in Zeeland, waar artikel 37 der Politieke Ordonnantie van 1583 bepaalde, dat hier geen spelen mochten worden opgevoerd omdat „door de openbaer rhetorycke ende dierghelycke spelen ende batementen in desen tijdt vele worden geërgert ende geschandaliseert, als schijnende die te komen uijt weelde, ende dat oock dickwils daerbij ongoddelijcke ende oock onnutte propoosten ende redenen der gemeeynte worden voorghedraegen, streckende tot onstichtinge, lichtveerdigheyt ende ongeregeltheydt. . . .”¹²

De bezigheden der Kamer bestonden, behalve in het maken van gedichten, in het zingen op Nieuwjaarsdag,¹³ het opvoeren van ongetwijfeld zotte spelen op vastenavond en het spelen van comedies bij toevallige gebeurtenissen. Dit laatste was b.v. het geval bij de intocht van Amalia van Solms als Vrouwe van Zevenbergen in 1649.

Bij die gelegenheid voerden zij een „spel van sinnen” op, nil. de symbolische overwinning van Mars (de God van de oorlog) door de Vrede.

Dit spel was gekozen omdat het jaar tevoren de Vrede van Munster was gesloten. Na een reeks van vertoningen en zinnebeeldige handelingen zag men, hoe Mars door de Godin van de Vrede onder de voet werd gelopen. Hoofdpersonen in dit toneelstuk waren de drie Ambassadeurs van de Koning van Spanje, van de Prinses van Oranje en van de Hertog van Aerschot, de vorige heer van Zevenbergen. Tevens werd uitgebeeld de overdracht van de Heerlijkheid Zevenbergen aan Amalia van Solms.¹⁴ Het is niet bekend, of dit spel elders was geredigeerd, dan wel of het uit de kringen der Zevenbergse Rederijkers voortkwam: we voelen het meest voor het laatste.

Volgens resolutie van de magistraat dd. 5 maart 1667¹⁵ betaalde de burgemeester (= thesaurier) van Zevenbergen f 20,— aan „die van Rhetorica”, tot verlichting der onkosten „in ’t oprichten van haar theatrum als spullen gedaan”.¹⁶ Dit spel schijnt tot de gebruikelijke gebeurtenissen in de Kamer te behoren. Het houdt in elk geval geen verband met de viering van de overwinning in de Tweede Engelse zee-oorlog. De Vrede van Breda werd immers eerst 31 juli 1667 gesloten.

Dat Rederijkers nogal eens vrijmoedig waren in hun gedichten en in hun spelen is bekend.

Rond 1686 schijnt de „Wijngaert Ranck” het zo bont te hebben gemaakt, dat de stad de jaarlijkse subsidie niet meer wilde uitbetalen.¹⁷ Na veertien jaar maakte de Kamer een verzoek op om opnieuw steun van de Stad te ontvangen en richtte het volgende request in dichtvorm tot de magistraat:¹⁸

Aan de Edele Agtbare Heere, Drossaard, Borgemeester en scheepenen der Stede en Lande van Zevenberge.

Geeft met eerbiedigheyt en alle nedrigheede (te kennen)

Prins en Deken en met al haar verdre leede,

der Kamer Redenrijck aan Ue Agtbaarhijdt

u wenschendt veel geluck van d'oppermajestijdt

dat God u lange spaard, tot zaligheyd der ziele

dit is ons bee van Godt, maar alles moed voor kniele

dogh Agtbare Heere tsaam, een bee is ons versoeck

agh kon die sijn voldaan alsoo wij in ons boeck

geschreeven vinden staan, hoe dat noch veertien jare [traktiment, ider
jaar 6 gulden, dus 84 gulden]

aldaar staan onbetaald, hetgeen wee hier verklaare,

U biddende oodtmoedt, U waarde Agtbaarhydt

ons hierin komt te hulp, toondt ons U mildighijdt

opdat dogh eenichsints wij mogen sijn voldaan,
bidden wij aen uw, laadt ons dogh niet meer maane,
en is het niet heelal, soo laadt de helft dog sijn
opdat wij alltesaam U dancken int gemijn
want anders, ons gelooft, den Ranck die sal verdwijnen,
vervallen en vergaan, als bloem in zonnescheijne,
agh laadt dat niet geschien, maar poogt hij meerder groeyd
opdat hij als voorheen van jaar tot jaare bloeydt,
Soo saldt weer geven moet, U toone danckbaerheeden
dat ider als verheught die woondt in andre steeden
verwondert roepen sal: „Loff Zevenbergers all”,
geen kaamers d'uw gelijk, prijs waard met blij geschall.
Nu Agtbre Heere tsaam, Uw gonst wij dan verwagten
en sullen toonen oock bij daagen en bij nagten,
in als ten dienst te staan, indien ge iedt begeerd
tot konst der poesij, opdat die werdt vermeerdt,
tot oeffeningh der jeugt, comedie, liedt off klugte,
wij sijn altijdt berijdt, te toone Wijn Rancks vrugte.
’t welck doende, etc.
Versoend uijt liefde.

Dit stuk, dat allermintst een gunstige indruk geeft van de poëtische qualiteiten der Kamer, werd met succes bekroond. Op 2 januari 1701 keerde de magistraat 5 van de 14 jaren subsidie toe (f 30,—). Het stadsbestuur zal het verzoek te geredelijker hebben ingewilligd, omdat de Rederijkers het jaar tevoren een comédie hadden opgevoerd. Immers 1 september 1700 was hem f 12- 12- 0 uitbetaald „tot een recompens van 't verthoopen eener comédie.... *ten respecte* van Haer Ed. Agtbaere en dese Stad.”¹⁸

Omtrent de verdere lotgevallen van de Kamer is niets bekend. Een nauwkeurig onderzoek der stadsrekeningen zou ons hierover wellicht opheldering brengen. Helaas ontbreekt ons thans de gelegenheid daartoe. Het gezelschap schijnt bestuurd te zijn door één, later door meer deken. We vinden vanaf 1586 een deken vermeld.¹⁹ In 1660 duikt er een *Prins* van de Kamer op: Michiel van Hill.¹⁹ In 1701 is Huybert van Berge Prins.¹⁸ We laten hier een lijstje van deken volgen:

1586 Jan Baptist van Hoosdonck.

1621 Stoffel Dircks de Hertoch.

1622 Anthonis Willem van Dijck.

- 1623 Robbrecht Ghijsbrechtss.
 1627 Jan van Ruth.
 1633 Hendrik Adriaenssen.
 1646 Geeridt Pelgrims.
 1662 Corn. Adriaenss van der Weijden.
 1701 Arent.²⁰

Heeft de aanwezigheid van een Kamer van Rhetorica nog invloed gehad op de vorming van echte dichters te Zevenbergen? De vraag is moeilijk te beantwoorden. De enige bekende Zevenbergse dichter is Jacob Zeeus (1686-1718), die hier notaris en landmeter was.²¹ Zeker is dat deze onder invloed stond van Poot en van de Ettense schout Pieter Nuijts. Bekend zijn zijn bundels: „Ongeblankette wereld” en „De wolf in ’t schaepsvel” (1711). Omdat het archief van de Rederijderskamer verloren is gegaan en we uit Zeeus’ particuliere leven niets weten, is zijn verhouding tot de Kamer van Rhetorica niet vast te stellen.

F. A. BREKELMANS.

- ¹ Over de rederijders in het algemeen raadplege men Dr J. van Mierlo, *De Middelnederlandsche letterkunde van omstreeks 1300 tot de renaissance*, in: *Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden*, dl. II (Den Bosch 1940), 214-225; J. J. Mak, *De rederijders*. 1944.
- ² Dr C. R. Hermans, *Geschiedenis der rederijders in Noord-Brabant*, in *Bijdragen tot de geschiedenis der provincie Noord-Brabant* dl. I (1845), 1-106; dezelfde, *Geschiedenis der rederijders in Noord-Brabant*, 2e druk. bijlagen (Den Bosch 1867), 226, 230 en 255. „Vreughdendael” te Breda heette ook wel „het Berckenrys”.
- ³ De Ghulden Roos III (1943), 145-149. Henri Levelt, *Oudenbosch in verleden en heden* Zundert (1931), II no. 174.
- ⁴ Hermans, a.w.
- ⁵ Gemeente-archief Zevenbergen (GAZ), 1308. Correspondentieregister van de Burgemeester, brief 846/9. Het stadhuis is in werkelijkheid reeds in 1560 afgebrand; dit neemt niet weg, dat het gemeentearchief nog vrij veel stukken bezit uit de periode 1540-1560. Het rechterlijk archief vangt in 1542 aan.
- ⁶ Jacob van Oudenhoven, *Out-Hollandt, nu Zuyt Hollandt* (Dordrecht 1654), 209.
- ⁷ A. de Geus, *Statistiek Tableau der polders in Noord-Brabant* (1843), 78.
- ⁸ Programma voor de plechtige heringebruikneming van het kerkgebouw [der Ned. Herv. Gemeente te Zevenbergen] op 9 december 1953 (hierin een artikel van Ir R. Meischke over de Bouwgeschiedenis).
- ⁹ Isfr. de Groot, O. Praem. *Personen en feiten uit de geschiedenis van Zevenbergen* (1936), 107.
- ¹⁰ GAZ, portefeuille oudste stadsrekeningen.
- ¹¹ Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief der familie Aremberg, no. 4241, rekening 1561/1562, fol. 23v.
- ¹² Groot Placcaatboek I, 349 e.v.; De Blécourt en Japikse, *Klein Plakkaatboek van Nederland*, 181-182.
- ¹³ GAZ no. 2160 Stadsrekening 1621/1622. Bij deze gelegenheid schijnt men een trommel te hebben gebruikt. Deze werd op stadskosten gerepareerd: „Anthoni Anthoniss. van dat hij de trommel van Rhetorica versien heeft met nieuwe vellen betaelt. . . VI £ XV s.” - GAZ no. 2163. Stadsrekening 1619/1620.
- ¹⁴ A. Hallema, Hoe in 1649 een Oranjeprinses te Zevenbergen feestelijk werd ingehaald, in *Historie in woord en beeld I* (1938/1939), 100.
- ¹⁵ Deze is niet terug te vinden in het resolutieboek 1653-1688.
- ¹⁶ GAZ, Stadsrekening 1666/1667.

¹⁷ Een andere veronderstelling is, dat de rederijkers in die tijd niet meer vergaderden.

¹⁸ GAZ no. 2359. Bijlagen stadsrekening 1700/1701.

¹⁹ GAZ no. 2179. Stadsrekening 1586/1587.

²⁰ Ontleend aan GAZ, Stadsrekening 1619/1620 (inv. 2163), 1621/22, 1627/28, 1633 (inv. 2160), 1622/23 (inv. 2166), 1646/47, 1660/61 (inv. 2177) en bijlagen rekening 1700/1701 (inv. 2359).

²¹ Cfr. het artikel van J. Heeren, Jacob Zeeus, de Zevenbergsche dichter, in Tijdschrift voor Taal en letteren XXIX (1941), 24-45; ook het artikel van H.: Jacob Adriaensz. Zeeus, landmeter-dichter van Zevenbergen, in De Bredasche Courant van 13 juni 1956.

Oudheidkundige Kring
»DE GHULDEN ROOS«
Roosendaal

JAARBOEK No. 16
(1956)

*Onder redactie van Dr A. Weijnen
en L. Vissers*

1956

N.V. GRAFISCHE KUNSTINRICHTING J. VAN POLL SUYKERBUYK, ROOSENDAAL